

УДК 657.422.8

ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ: СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Шин В.Ю.

Стаття присвячена дослідженню питання сутності та класифікації дебіторської заборгованості. Здійснено короткий аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців з даної проблематики, а також здійснено порівняльний аналіз міжнародних та національних стандартів бухгалтерського обліку, в ході якого був зроблений висновок про існування розбіжностей з цих питань. Було запропоновано пропозиції щодо уточнення тлумачення поняття "дебіторська заборгованість" в українському законодавстві, а також розглянуто класифікацію дебіторської заборгованості за різними ознаками.

Ключові слова: дебітор, дебіторська заборгованість, фінансовий актив, фінансовий актив призначений для перепродажу, фінансовий актив не призначений для перепродажу, довгострокова дебіторська заборгованість, поточна дебіторська заборгованість, сумнівна дебіторська заборгованість, безнадійна дебіторська заборгованість.

ВСТУП

Розвиток ринкових відносин в Україні супроводжується посиленням конкурентної боротьби: швидко зростає номенклатура та обсяги виробництва товарів і послуг, збільшується кількість суб'єктів господарювання, вітчизняні підприємства виходять на міжнародні ринки товарів та послуг, тощо. З метою забезпечення зростання прибутку у цих умовах суб'єкти господарювання використовують різноманітні механізми розширення клієнтської бази і збільшення обсягів реалізації, що у свою чергу призводить до зростання розміру дебіторської заборгованості.

Із зростанням розміру дебіторської заборгованості виникає потреба управління дебіторською заборгованістю, де важливе місце посідає система обліку та аналізу на підприємстві. Однак з метою ефективної організації та проведення обліково-аналітичних процедур необхідно вирішити ряд завдань: дослідити економічну сутність дебіторської заборгованості та її виникнення у сучасних умовах господарювання, її класифікацію на основі різних ознак, удосконалення методики обліку заборгованості та її рефінансування, удосконалення обліку простроченої й безнадійної заборгованості, здійснення аналізу дебіторської заборгованості, тощо. При цьому в першу чергу необхідно з'ясувати сутність дебіторської заборгованості.

Дослідженням цієї проблеми займалися низка українських учених - Бутинець Ф.Ф.[4], Голов С.Ф.[12], Сопко В.В.[5], Нашкерська Г.[8] і зарубіжних авторів – С. Брікхем[3], Бланк І.А.[2], та ін. Тлумачення сутності дебіторської заборгованості вітчизняними вченими є близькими до визначення наведеного у Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку № 10 "Дебіторська заборгованість". Так, наприклад, проф. Ф. Ф. Бутинець трактує поняття дебіторської заборгованості як суму заборгованостей підприємств на певну дату. Серед зарубіжних авторів дебіторська заборгованість трактується як така, яка виникає в процесі реалізації товарів, робіт, послуг. Наприклад, С. Брікхем визначає дебіторську заборгованість як суми, очікувані до надходження від клієнтів за вже продані товари. Також, проведені дослідження показують, що у чинних національних стандартах бухгалтерського обліку існують суперечності щодо інтерпретації, визнання та оцінки поточної дебіторської заборгованості. А тому існує потреба в дослідженні сутності та класифікації дебіторської заборгованості.

1 ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ: ТЛУМАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИМИ ТА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

У тлумаченні поняття дебіторська заборгованість, у першу чергу, необхідно орієнтуватися на положення національних стандартів бухгалтерського обліку.

Основними нормативно-правовими документами, які регламентують відображення дебіторської заборгованості в бухгалтерському обліку є Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 10 "Дебіторська заборгованість" та № 13 "Фінансові інструменти". Однак, сутність дебіторської заборгованості тлумачиться у цих стандартах неоднозначно.

Так у П(С)БО №10 "Дебіторська заборгованість" дебіторська заборгованість визначається як сума заборгованостей дебіторів підприємству на певну дату. При цьому дебіторами є всі юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів. Під таке

трактування підлягає як заборгованість дебіторів, яка утримується підприємством до дати погашення, так і заборгованість дебіторів призначена для перепродажу.

Заборгованість дебіторів, що призначена для перепродажу, придбавається або створюється підприємством з метою отримання прибутку або у вигляді відсотків, дивідендів, тощо, або ж від короткотермінових змін ціни(суми) такої дебіторської заборгованості. Тому така заборгованість, згідно п.4 П(С)БО №13 "Фінансові активи", є фінансовим активом призначеним для перепродажу і повинна відображатися та оцінюватися в обліку відповідно до цього стандарту.

Визначення наведене в П(С)БО №10 "Дебіторська заборгованість" є ширшим, оскільки охоплює усю заборгованість підприємству, у тому числі і ту, яка по суті є фінансовими інвестиціями, тобто активами, які утримуються підприємством з метою збільшення прибутку.

У п.4 П(С)БО №13 "Фінансові активи" надається визначення дебіторській заборгованості, що непризначена для продажу, - "дебіторська заборгованість, що виникає внаслідок надання коштів, продажу інших активів, робіт послуг безпосередньо боржникові та не є фінансовим активом, призначеним для продажу". Отже, дане тлумачення більш точно розкриває сутність поняття "дебіторська заборгованість".

Таким чином, на основі аналізу чинних національних стандартів бухгалтерського обліку можна дійти висновку, що дебіторська заборгованість, за своєю суттю, є сумою заборгованостей дебіторів підприємству на певну дату, що виникає внаслідок надання коштів, продажу інших активів, робіт послуг безпосередньо боржникові та не є фінансовим активом, призначеним для продажу.

Варто зауважити, що не існує окремого міжнародного стандарту, який регламентує питання відображення в обліку дебіторської заборгованості. Облік дебіторської заборгованості здійснюється відповідно до МСФЗ №7 "Фінансові інструменти:розкриття", МСБО №32 "Фінансові інструменти: подання" та МСБО №39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка", тобто дебіторська заборгованість відноситься у міжнародній практиці до фінансових активів. При цьому у названих міжнародних стандартах не дається чіткого визначення поняття дебіторської заборгованості. П.9 МСБО №39 зазначає: "позики та дебіторська заборгованість – це непохідні фінансові активи з фіксованими платежами, які підлягають визначенню та не мають котирування на активному ринку". Таке тлумачення поняття дебіторської заборгованості є ширшим порівняно з тлумаченнями наведеними у національних стандартах.

2 КЛАСИФІКАЦІЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

Для організації обліку та аналізу розрахунків з дебіторами важливе місце посідає класифікація дебіторської заборгованості. Від правильної класифікації дебіторської заборгованості, а також від правильно обраних класифікаційних ознак залежатиме не лише порядок її обліку взагалі чи окремого її складника, а й ефективності управління нею.

Дебіторська заборгованість може класифікуватися за різними ознаками. Однак, при наявності різних класифікаційних ознак, дебіторська заборгованість найчастіше класифікується за однією певною ознакою в межах рахунків відповідно до "Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій". Це зумовлено тим, що облік в Україні чітко регламентований, на відміну від країн із ринковою економікою, де рішення про порядок розміщення різних видів дебіторської заборгованості в балансі та ступінь деталізації цих статей приймає фірма, а тому у кожній з них склад і структура дебіторської заборгованості в балансі можуть бути різними.[1, с. 30]

Дебіторська заборгованість класифікується за такими ознаками:

- за контрагентами;
- зв'язок із нормальним операційним циклом та терміном погашення;
- об'єкти, щодо яких виникли зобов'язання дебіторів;
- платоспроможність кредитора.

Важливе значення має класифікація дебіторської заборгованості за контрагентами. Чинним планом рахунків бухгалтерського обліку передбачено поділ дебіторської заборгованості на заборгованість вітчизняних та іноземних постачальників. Однак для правильної оцінки фінансового стану підприємства необхідно здійснювати деталізований аналітичний облік дебіторської заборгованості, що стало можливим при запровадженні комп'ютеризованого обліку. Саме останній дасть змогу правильно оцінити фінансовий стан і стати базою для ефективного управління дебіторською заборгованістю[1, с.30].

В Україні, відповідно до П(С)БО №10, обов'язковим є поділ дебіторської заборгованості на поточну та довгострокову, який залежить від нормального операційного циклу і терміну погашення заборгованості. Поточна дебіторська заборгованість, згідно з національними стандартами бухгалтерського обліку, визначається як сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу. Відповідно, дебіторська заборгованість, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та термін погашення якої більше дванадцяти місяців з дати балансу буде класифікована як довгострокова.

Дебіторську заборгованість також класифікують за видами залежно від об'єктів, щодо яких виникли зобов'язання дебіторів. Класифікація дебіторської заборгованості за її основними видами представлена на рис.1.

Відповідно до П(С)БО №10 дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги класифікується шляхом групуванням дебіторської заборгованості за строками її непогашення із встановленням коефіцієнта сумнівності для кожної групи. Коефіцієнт сумнівності, як правило, зростає зі збільшенням строків непогашення дебіторської заборгованості. Величина резерву сумнівних боргів визначається як сума добутків поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги відповідної групи та коефіцієнта сумнівності відповідної групи.

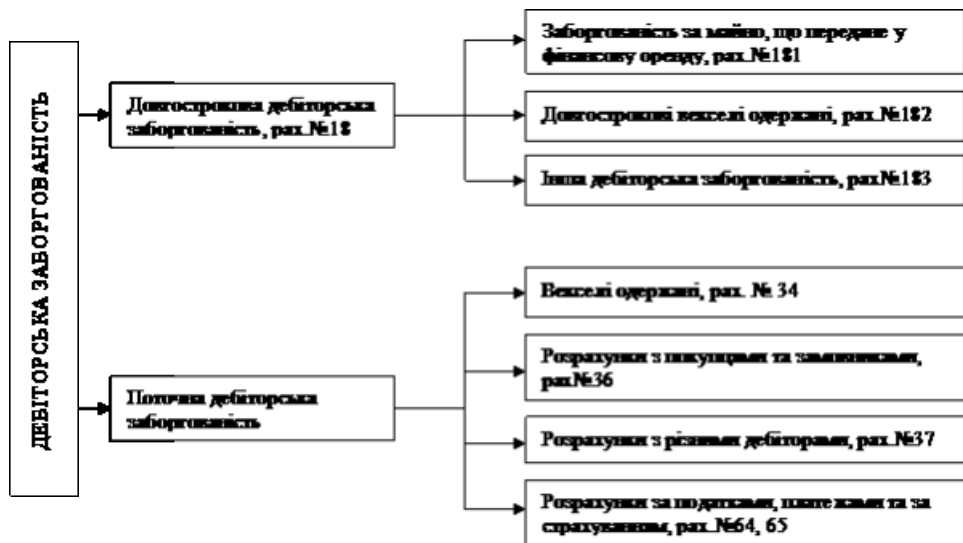

Рис.1 Класифікація дебіторської заборгованості за основним її видом.

Важливим для цілей управління є класифікація дебіторської заборгованості залежно від платоспроможності дебіторів. За цією характеристикою, відповідно до Стандарту, вона поділяється на сумнівну та безнадійну. Сумнівна дебіторська заборгованість визначається якщо існує невпевненість у її погашенні боржником. Дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість (підстава) щодо неповернення її боржником або за якою минув строк позовної давності вважається безнадійною.

Можна дійти висновку, що є ще одна категорія заборгованості, яка є поточною, але не належить ні до сумнівної, ні до безнадійної. Назвемо цей вид заборгованості "дійсною" заборгованістю. Незважаючи на відсутність визначення "дійсної" дебіторської заборгованості у Національних стандартах бухгалтерського обліку, можна припустити, що це заборгованість, яка буде погашена дебіторами відповідно до умов договорів і стосовно якої немає будь-яких сумнівів у її погашенні.

Варто зауважити, що підприємство може самостійно обрати ознаку класифікації. Так, доцільним є поділ дебіторської заборгованості за ступенем дотримання фінансової дисципліни на допустиму та невинуватну (виникає внаслідок недоліків у діяльності підприємства, наприклад, при виявленні недостач, розкрадань товарно-матеріальних цінностей і коштів), яка запропонована Білик М. Д. Поділ дебіторської заборгованості на ці два види дає можливість простежити порушення фінансово-розрахункової дисципліни і виявити: неякісну роботу контрагента — відсутність коштів у покупця, незадовільну організацію роботи його бухгалтерії; неякісну роботу підприємства-постачальника — порушення договорів поставки[1, с.32].

ВИСНОВКИ

У своїй діяльності підприємства при відображенні в обліку дебіторської заборгованості керуються у першу чергу чинними нормативно-правовими актами, а саме Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку № 10 "Дебіторська заборгованість" та № 13 "Фінансові інструменти". Проведений порівняльний аналіз цих нормативних документів свідчить про існування неузгодженостей між ними щодо сутності дебіторської заборгованості. Варто зауважити, що не існує окремого міжнародного стандарту, який регламентує питання відображення в обліку дебіторської заборгованості, а в існуючих - не дається чіткого визначення поняття дебіторської заборгованості.

На основі проведеного дослідження можна дійти висновку, що дебіторська заборгованість за своєю суттю є сумою заборгованостей дебіторів підприємству на певну дату, що виникає внаслідок надання коштів,

продажу інших активів, робіт, послуг безпосередньо боржникові та не є фінансовим активом, призначеним для продажу.

Для організації обліку та аналізу розрахунків з дебіторами важливе місце посідає класифікація дебіторської заборгованості. Дебіторська заборгованість відображається в обліку за різними класифікаційними ознаками відповідно до чинних нормативно-правових актів. Обов'язковим є поділ дебіторської заборгованості, який зафіксований чинними Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку та "Планом рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій". У межах чинного законодавства підприємство самостійно може обирати систему класифікації дебіторської заборгованості залежно від завдань, які ставить управління перед системою обліку.

Таким чином, узагальнення проведеного дослідження дозволяє зробити висновок про необхідність усунення розбіжностей щодо трактування сутності дебіторської заборгованості у національних стандартах бухгалтерського обліку, а також в удосконаленні її класифікації.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білик М. Д. Управління дебіторською заборгованістю підприємств// Фінанси України,-№12,-2003 р.-с. 24-36.
2. Бланк И.А. Управление активами. — К.: Ника- Центр, Эльга, 2002. — 702 с.
3. Брігхем Євхен. Основи фінансового менеджменту: пер. з англ.— К.: Молодь, 1997. — 1000 с.
4. Бухгалтерський фінансовий облік: Підручник для студ. вищих навч. закладів / ред. Ф. Ф. Бутинець. - 6-е вид., переробл. і допов. - Житомир : Рута, 2005. - 756 с.
5. Бухгалтерський облік: фінансовий та внутрішньогосподарський/В. В. Сопко, О. В. Бойко, М. І. Кучер. - К. : Фенікс, 2003. - 468 с.
6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку №32 "Фінансові інструменти: подання"
7. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку №39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка"
8. Нашкєрська Г. Особливості визнання та оцінки поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи і послуги//Бухгалтерський облік і аудит,-№11,-2009,-с.31-37
9. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 № 291
10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку №10 "Дебіторська заборгованість": Затв. Наказом Міністерства Фінансів України №237 від 08.11.99 р.
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку №13 "Фінансові інструменти": Затв. Наказом Міністерства Фінансів України №559 від 30.11.01 р.
12. Фінансовий облік: Підручник / С. Ф. Голов, В. М. Костюченко, І. Ю. Кравченко. - К. : Лібра, 2005. - 974 с.

Шип Вадим Юрійович, аспірант, спеціальність "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит", Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, науковий керівник: к.е.н., доц. Чередніченко Т.В.